

ЗАГАЛЬНІ І СПЕЦІАЛЬНІ НОРМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Коваль В. М.

Севастопольський апеляційний господарський суд, м. Севастополь, Україна

Правило про переважне застосування спеціальних правових норм є загальновизнаним як у теорії, так і в практиці правозастосування. Критерієм поділу правових норм у відношенні одних із них до інших на загальні і спеціальні є сфера їх дії. Правова норма, що має більш вузьку сферу дії, є спеціальною, а правова норма, що поширюється на більш широке коло відносин, є загальною. Норми, які встановлюються Господарським кодексом і регулюють майнові відносини у сфері господарювання, є спеціальними у відношенні до норм, що встановлені Цивільним кодексом і поширюються, зокрема на ті ж відносини.

Ключові слова: загальна правова норма; спеціальна правова норма; гіпотеза; рід; вид.

Правило «*lex specialis derogate generali*» відоме з часів римського права. На нього часто посилаються в науковій літературі і в судових рішеннях. Але його зміст та умови застосування залишаються визначеними лише схематично. Ті посилання на наукову літературу XIX століття, які наводить Васьковський Є. В., у своєму ґрунтовному дослідженні, свідчать про те, що проблема переважного застосування спеціального закону у XIX столітті не досліджувалась. Сам Васьковський Є. В. присвятив один із параграфів свого дослідження логічному і систематичному елементам реального тлумачення [1, с. 199-211], але про переважне застосування спеціального закону він узагалі нічого не сказав.

У Радянському Союзі науковці звертались до систематичного тлумачення, переважно вважаючи його тільки засобом з'ясування смислу і змісту правових норм. Такий підхід проявився в роботах Ткаченко Ю. Г., Перетерського І. С., Піголкіна А. С., Недбайла П. О. Слід, однак, зазначити на те, що при класифікації правових норм Недбайло П. О. виокремлює загальні і спеціальні норми та вказує на те, що спеціальні норми виключають застосування загальних [2, с. 92-93].

Черданцев О. Ф. в роботі, виданій 1972 року, звернув увагу на те, що проблема конкуренції норм досліджувалась тільки в науці кримінального права Трайніним А. Н., Герцензоном А. А., Кудрявцевим В. М. [3, с. 130] та іншими науковцями, а «в інших галузевих науках випадки конкуренції не досліджуються і не класифікуються». Істотні наукові результати в дослідженні проблеми вибору спеціального закону, що підлягає переважному застосуванню перед законом загальним, отримав колектив авторів, що розробив методологію тлумачення нормативно-правових актів [4, с. 394-423]. Низку проблем використання правила про перевагу спеціальних правових норм перед загальними для вирішення колізій в регулюванні господарських відносин поставив і вирішив Подцерковний О. П. [5].

Проте ця проблема залишається актуальною і потребує подальшого дослідження. Метою цієї статті є уточнення змісту правила «*lex specialis derogate generali*» та з'ясування можливостей його використання при вирішенні колізій в правовому регулюванні господарських відносин.

Слід погодитись з твердженням згаданого вище колективу авторів про те, що переважне застосування спеціального закону означає перш за все виявлення спеціальної правової норми (а не спеціального закону як нормативно-правового акту), що підлягає переважному застосуванню перед загальною нормою [4, с. 393, 396-397]. Така ж думка викладена в Інформаційному листі Вищого господарського суду [6, п. 1]. Це не виключає проблеми спеціального закону як нормативно-правового акту. Але дана стаття присвячується дослідженню проблеми спеціальної правової норми. Колектив акторів правильно зазначає на те, що предмети регулювання загальної і спеціальної норм співвідносяться як рід і вид, а спеціальна правова норма застосовується тільки до того виду правовідносин, який визначений у гіпотезі цієї правової норми [4, с. 395]. Але ж поряд з цим автори ведуть мову про переважне застосування не тільки спеціальних правових норм, а й спеціальних положень законодавства, спеціальних правових приписів.

З цього приводу слід зауважити, що у судовій практиці і наукових працях дійсно прийнято посилались на законодавчі та інші нормативно-правові положення шляхом указівки на статті, частини, пункти, абзаци і речення таких актів. Але видається, що ця практика опрацьована не з тієї причини, що суди при здійсненні правозастосування та науковці при викладенні результатів досліджень не здійснюють перетворення нормативних положень у правові норми, а з метою дещо спростити (скоротити) формулювання, що включаються до судових рішень, ухвал, постанов, до наукових публікацій. Простіше послатись безпосередньо на структурні частини нормативно-правових актів, ніж зазначати на правові норми, що формулюються у цих частинах, а тим більше – на гіпотези та диспозиції цих норм. Правда, не можна не помітити і того, що теоретична підготовка юристів, у тому числі і суддів, не завжди дає їм змогу сформулювати (сконструювати, побудувати) правові норми, виходячи із певного нормативного тексту.

Але, що стосується виявлення загальних і спеціальних правових норм з метою вирішення колізій між ними, то в таких випадках перетворення нормативного матеріалу з метою сформулювати на його основі правові норми, є обов'язковим. Тому слід зробити висновок про те, що про спеціальні законодавчі та інші нормативно-правові положення припустимо вести мову тільки з метою спростити нормативний текст, якщо йдеться про застосування правила про перевагу спеціальних правових норм над загальними при правозастосуванні.

Отже, коли мова йде про виявлення загальних та спеціальних правових норм з метою вирішення колізій між ними підміна поняття правових норм поняттям положень законодавства є не тільки проявом недбалості при вживанні термінології, а й вводить в оману стосовно суті речей, про які йдеться, виключає правильне вирішення колізій між загальними та спеціальними правовими нормами.

Неприйнятним є і використання термінів «загальний правовий припис», «спеціальний правовий припис». Правовий припис – це певна частина правової норми, її гіпотези чи диспозиції, а для вирішення колізії між загальною та спеціальною нормою ці норми треба сформулювати (сконструювати, побудувати), з'ясувати, гіпотеза якої із них є вужчою, та зробити висновок про те, яка ж із цих правових норм підлягає переважному застосуванню. Формулювання (конструювання, побудова) пра-

вової норми необхідне також для того, щоб з'ясувати, чи можливе взагалі використання з метою вирішення колізії у відповідному конкретному випадку правила про переважне застосування спеціальної правової норми. Якщо після формулювання правової норми виявиться, що гіпотеза правової норми, яка перевіряється на предмет її відповідності ознакам спеціальної, виходить за межі гіпотези загальної правової норми, то правило про переважне застосування спеціальної правової норми застосовуватись не може.

Нормативний текст може бути підданий граматичному і логічному перетворенню. У процесі такого перетворення із диспозиції однієї правової норми може бути виведена гіпотеза іншої правової норми і навпаки. Тільки в таких випадках диспозиція правової норми може бути визнана критерієм поділу правових норм на загальні і спеціальні. Так, ч. 8 ст. 269 ГК встановлює, що «позови, що впливають з поставки товарів неналежної якості, можуть бути пред'явлені протягом шести місяців з дня встановлення покупцем у належному порядку недоліків поставлених йому товарів». У цьому законодавчому положенні із слів «позови, що впливають з поставки товарів неналежної якості» конструюється гіпотеза правової норми, що визначає сферу дії диспозиції цієї ж норми. Диспозиція конструюється із решти слів наведеного законодавчого положення. Отже, у випадках поставки товарів неналежної якості (гіпотеза), покупець має право пред'явити позов впродовж шести місяців з дня встановлення у належному порядку недоліків поставлених йому товарів (диспозиція правової норми). Але нормативний текст ч. 8 ст. 269 ГК може бути перетворений за допомогою висновку від попереднього правового явища (права пред'явити позов протягом шести місяців з дня встановлення покупцем у належному порядку недоліків поставлених йому товарів) до наступного (права на задоволення вимоги, що впливає із поставки товарів неналежної якості, якщо вона пред'явлена в межах позовної давності тривалістю шість місяців). Гіпотезою у правовій нормі, що виявлена тут шляхом логічного перетворення нормативного тексту ч. 8 ст. 269 ГК є той правовий припис, який у правовій нормі, про яку йшлося раніше, був диспозицією: покупець має право на задоволення своїх вимог (позову) до постачальника, що впливають із поставки товарів неналежної якості (диспозиція), за умови, що він пред'явив позов не пізніше шести місяців з дня встановлення у належному порядку недоліків поставлених йому товарів (гіпотеза правової норми).

Отже, визнання гіпотези правової норми критерієм виявлення загальної та спеціальної норми виключає можливість використання термінів «загальні і спеціальні законодавчі (нормативно-правові) положення», «загальні і спеціальні правові приписи» у випадках, коли йдеться про вирішення колізій між загальними та спеціальними правовими нормами. У той же час використання термінів «загальне правило», «спеціальне правило» є припустимими, оскільки термін «правило» вживається, зокрема для позначення родового поняття, що використовуються для визначення видового поняття правової норми чи диспозиції правової норми.

Виокремлення загальних і спеціальних правових норм є звичайною їх класифікацією, що здійснюється за критерієм гіпотез правових норм та результатом якої є виокремлення роду і виду. Виокремлення спеціальних і загальних норм є частиною проблеми системи права. Але в той час як проблема системи права взагалі постійно

перебуває в полі зору юридичної науки, питання виокремлення загальних і спеціальних норм не тільки на практиці, а й в науці вирішується усупереч законам логіки. Рід і вид, стверджується в філософії, визначаються відповідно родовими і видовими ознаками, «причому кожна видова характеристика об'єкта класифікації тягне за собою родову характеристику, але не навпаки» [7, с. 82]. Рід в аспекті предмета, про який тут йдеться, – це певна група суспільних відносин, на яку поширюється дія загальної правової норми. Вид – це клас, що міститься в роді. Вид повністю належить до роду. У контексті того, про що тут йдеться, вид – це частина суспільних відносин, на які поширюється для загальної норми. Ця частина врегульована спеціальною нормою, яка виключає застосування до цієї частини суспільних відносин загальної правової норми. Здавалося б, усе зрозуміло. І все ж і в практиці і в науці ми зустрічаємо численні приклади ігнорування правил класифікації при виявленні загальних і спеціальних норм. Точніше буде сказати, що ці приклади стали правилом.

Якщо йдеться про співвідношення норм, що встановлюються Цивільним кодексом і регулюють майнові відносини, та норм, які встановлюються Господарським кодексом та регулюють майнові відносини у сфері господарювання, тут до ігнорування співвідношення між родом і видом, підштовхує саме протистояння в науці між цивілістами і господарниками. У ч. 1 ст. 175 ГК майново-господарські зобов'язання визначаються як цивільно-правові, що мають свої видові ознаки. Це – бездоганне визначення, що відповідає вимогами логіки і змісту Цивільного і Господарського кодексу. Але ж проти цього заперечує Бедей М. І., «оскільки: а) майнові зобов'язання виникають у різних сферах суспільних відносин, які є предметом регулювального впливу різних галузей права; б) кожен окремо взяті зобов'язальні правовідносини мають одну галузеву природу, і не можуть бути одночасно господарсько-правовими і цивільно-правовими; в) відносини, що є предметом господарсько-правового впливу, є господарськими правовідносинами» [8, с. 69]. По-перше, законодавець не позбавлений права вибрати будь-який критерій, за яким він виокремлює суспільні відносини та визнає їх предметом регулювання певного законодавчого акту. По-друге, ніхто не заборонив законодавцю встановити співвідношення між предметами різних галузей законодавства як між родом і видом. Але таку ж думку висловлюють і інші науковці. Зокрема, Віхров О. пише: «...Зайвим і амбіційним, на мій погляд, є твердження названої статті, що майново-господарські зобов'язання є цивільно-правовими. Це положення, яким би категоричним воно не видавалось на перший погляд, не виключає господарсько-правову належність майново-господарських зобов'язань». Автор пропонує із ч. 1 ст. 175 Господарського кодексу «виключити слова «цивільно-правові», оскільки вони не вносять нічого корисного, крім плутанини, в регулювання відповідних правовідносин» [9, с. 138].

У науковій літературі висловлювалась думка про те, що спеціальна норма більш детально регулює суспільні відносини [10, с. 285-286]. Подцерковний О. П. правильно піддав критиці цю позицію [5, с. 34]. У свою чергу він услід за Алексєєвим С. С. вважає, що за допомогою спеціальних норм здійснюється диференціація, деталізація і інтеграція правового регулювання. Видається, однак, що необхідним є більш уважний підхід до визначення критерію поділу правових норм на загальні і

спеціальні. Деталізація сама по собі може бути визнана критерієм такого поділу. Але треба уточнити, що йдеться про деталізацію гіпотези правової норми, а не її диспозиції, а більш широко – про деталізацію сфери дії відповідних правових норм. Покажемо це на прикладі ч. 2 ст. 4 ГК і ч. 2 ст. 9 ЦК. Відповідно до ч. 2 ст. 4 ГК «особливості регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання визначаються цим Кодексом». Згідно із ч. 2 ст. 9 ЦК «законом можуть бути передбачені особливості регулювання майнових відносин у сфері господарювання». Ця законодавчі положення з трудом піддаються перетворенню в правові норми. І все ж це є можливим. Цілком очевидно, що гіпотезами правових норм, що формулюються в наведених законодавчих положеннях, визначається сфера їх дії – «майнові відносини суб'єктів господарювання» (ч. 2 ст. 4 ГК), «майнові відносини у сфері господарювання» (ч. 2 ст. 9 ЦК). Диспозиції цих норм встановлюють нормативно-правові акти, якими визначаються (ч. 2 ст. 4 ГК) чи можуть передбачатись (ч. 2 ст. 9 ЦК) названі особливості. Ч. 2 ст. 9 ЦК встановлює, що такі особливості можуть передбачатись законом, тобто будь-яким законодавчим актом. Ч. 2 ст. 4 ГК деталізує це законодавче положення та встановлює, що особливості регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання визначаються Господарським кодексом, а не будь-яким законодавчим актом (законом). Не підлягає сумніву, що ч. 2 ст. 4 деталізує (уточнює) положення ч. 2 ст. 9 ЦК. Але визнання у зв'язку з цим правової норми, що формулюється у ч. 2 ст. 4 ГК, спеціальною, а правової норми, яка встановлюється ч. 2 ст. 9 ЦК, – загальною, призвело б до недоречного застосування правила про переважне застосування спеціальної норми перед загальною.

По-перше, ці дві правові норми не є несумісними: одна допускає встановлення відповідних особливостей Господарським кодексом, а інша – не тільки цим Кодексом, а й будь-яким іншим законом. По-друге, тут має місце деталізація диспозиції правової норми, а диспозиція не може бути критерієм виявлення спеціальних та загальних правових норм.

Колізія між названими двома правовими нормами вирішується з урахуванням наступного. Із ч. 2 ст. 4 ГК непрямо впливає із за допомогою висновку від протилежного виявляється правовий припис, відповідно до якого іншими актами законодавства, ніж Господарський кодекс, особливості регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання встановлюватись не можуть. Але цей правовий припис не може застосовуватись усупереч більш загальній правовій нормі, що формулюється в ч. 2 ст. 9 ЦК, згідно з якою особливості регулювання майнових відносин у сфері господарювання можуть передбачатись будь-яким законом (законодавчим актом).

У пошуках критерію виокремлення загальних та спеціальних правових норм Іконицька І. О. висловила думку, відповідно до якої «спеціальними нормами можуть бути лише ті, які, розраховані на спеціальний суб'єкт або об'єкт» [11, с. 102]. Мірошниченко А. М. з цього приводу зауважує, що «спеціальною нормою є будь-яка норма, що в порівнянні із загальною регулює вужче коло суспільних правовідносин, оперуючи посиланням не лише на спеціального суб'єкта, спеціальний об'єкт, а й на особливі обставини тощо» [12, с. 202].

Деталізація правового регулювання здійснюється через визначення суспільних відносин, на які поширюється чинність відповідної групи правових норм, шляхом

зазначення, зокрема на суб'єктів цих відносин. У такий спосіб виокремлюється значне коло правових норм, що регулюють майнові відносини у сфері господарювання і є спеціальними, а тому підлягають переважному застосуванню перед правовими нормами, що формулюються у Цивільному кодексі, поширюються на цивільні відносини з участю як юридичних, так і фізичних осіб (незалежно від наявності у них статусу підприємців), а тому є загальними.

Шляхом визначення спеціальних об'єктів виокремлюється група майнових відносин у сфері господарювання, що регулюються спеціальними правовими нормами про оренду державного і комунального майна (ст. 287 ГК). Деталізація сфери дії правових норм може здійснюватись за іншими критеріями, зокрема – за просторовим. Ст. 411 ГК встановлює деякі особливості господарської діяльності у виключній економічній зоні та передбачає можливість встановлення законодавчими актами інших особливостей. Ст. 412 ГК встановлює особливості здійснення господарської діяльності на державному кордоні України.

Спеціальними в порівнянні з відповідними загальними нормами, стосовно яких не встановлені часові обмеження їх дії, є правові норми, що є чинними впродовж певного часу, межі якого встановлюються зазначенням на певний період, на дату чи на обставини, за яких спеціальні норми починають діяти та припиняють дію. Зокрема, ст. 416 ГК встановлює особливості здійснення господарської діяльності в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації, а ст. 417 ГК – в умовах воєнного стану. Тут часові межі дії правових норм визначаються шляхом посилання на надзвичайний стан, надзвичайну екологічну ситуацію, воєнний стан. Відповідні правові норми починають діяти з моменту введення у відповідності із законом надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації, воєнного стану і припиняють дію з моменту припинення такого стану чи ситуації.

При вирішенні питання про можливість застосування правила про перевагу спеціальних правових норм слід враховувати ту класифікацію відносин, що здійснюється в актах законодавства. Точніше слід зазначити, що правотворчі органи в нормативно-правових актах здійснюють не класифікацію в її академічному розумінні, а виокремлення певного виду відносин із роду. Тому виокремленому виду відносин у класифікації протистоїть решта відносин відповідного роду. Ця решта відносин узагалі залишається у відповідних випадках поза увагою спеціальних правових норм, бо вони регулюються загальними для роду відносин правовими нормами.

Так, із цивільних договорів (відносин, що пов'язані з цивільними договорами) як роду законодавець виокремлює господарські договори (відповідні відносини) як вид і встановлює стосовно цього виду спеціальні правові норми (у відношенні до норм, що регулюють відносини, пов'язані з рештою цивільних договорів).

Потім законодавець із господарських договорів як роду з метою спеціального врегулювання відносин щодо вирішення переддоговірних спорів виокремлює три види договорів (договори, засновані на державному замовленні; договори, укладення яких для сторін є обов'язковим на підставі закону; договори, в яких сторона-виконавець в установленому порядку визнаний монополістом). Щодо цих договорів відповідний правовий припис непрямо впливає із ч. 7 ст. 181 ГК і виявляється за допомогою висновку від наступного правового явища – якщо не передасть розбіж-

ності на вирішення суду – до попереднього, відповідно до якого сторона, яка отримала протокол розбіжностей і не зуміла врегулювати розбіжності, зобов'язана передати розбіжності на вирішення суду. А невиконання цього обов'язку тягне набрання договором чинності в редакції протоколу розбіжностей. У решті випадків виникнення розбіжностей при укладанні господарських договорів такі наслідки не настають.

З усіх видів переддоговірних спорів, що виникають при укладенні господарських договорів, законодавець у ч. 5 ст. 231 ГК виокремлює переддоговірні спори щодо встановлення та розміру штрафних санкцій за порушення господарського зобов'язання: за заявою заінтересованої сторони такий спір може бути вирішений у судовому порядку. На решту переддоговірних спорів ця правова норма не поширюється. Це не виключає виокремлення із цієї решти договорів, які передбачені ч. 7 ст. 181 ГК, про які вище йшлося, і стосовно яких передбачено передачу розбіжностей на вирішення суду.

Із усіх видів господарських договорів, на які поширюються загальні правила ч. 1 ст. 181 ГК про форму договору, законодавець виокремлює договори, що ґрунтуються на державному замовленні та приписує укладати їх шляхом підписання єдиного документа. Виокремлюються також договори, що укладаються на основі примірних і типових договорів, до яких ставиться та ж вимога (ч. 3 ст. 184 ГК).

Із усього масиву господарських відносин, на які поширюються положення Цивільного кодексу про позовну давність, законодавець виокремлює відносини, пов'язані з поставкою товарів неналежної якості (гіпотеза правової норми, сформульованої в ч. 8 ст. 269 ГК), і встановлює що вимоги, які впливають із таких правовідносин, можуть бути пред'явлені в суді впродовж шести місяців (диспозиція правової норми) з дня встановлення покупцем у належному порядку недоліків поставлених йому товарів.

У науці висловлені різні думки з приводу чинників, які обумовлюють переважне застосування спеціальних правових норм. Одні автори виходять із того, що таким чинником є логіка системи законодавства: якщо встановлена певна правова норма, що поширюється на певне коло суспільних відносин, і поряд з цим - інша правова норма, що поширюється лише на частину зазначених відносин, то, виявляючи повагу до законодавця і створеного ним законодавчого акту, слід визнати, що обидві правові норми підлягають застосуванню: правова норма, що поширюється на частину зазначених відносин, застосовується до цих відносин (це – спеціальна правова норма), а інша правова норма підлягає застосуванню до решти відносин [4, с. 395]. В іншому випадку (якщо переважно застосовувати загальну норму) вийде, що спеціальна норма не буде застосовуватись взагалі. За таких умов не можна дати задовільну відповідь на запитання про те, навіщо ж правотворчий орган встановлював спеціальну норму. Якби це був одиничний випадок, то можна було б стверджувати, що правотворчий орган помилився при встановленні спеціальної норми. Але ж спеціальних норм в актах законодавства тисячі, тому незастосування спеціальних правових норм означало масове ігнорування правозастосовними органами вимог правотворчих органів.

Іншу позицію обґрунтовує Мірошніченко А. М. Він вважає, що визнання спеціальною тієї норми, яка регулює певне коло суспільних відносин «всередині кола» відносин, врегульованих загальною правовою нормою, є очевидним лише на перший погляд. Насправді, вважає Мірошніченко А. М., це твердження не є єдино вірним. Він також, як і автори, позиція яких аналізувалась вище, вважає, що вирішення колізій між загальними та спеціальними правовими нормами повинне ґрунтуватись на закономірностях системи права. Але ці закономірності він розуміє не як такі, що впливають із логічної єдності законодавства, а як такі, що впливають із потреби кращого (найбільш доцільного) врегулювання суспільних відносин: «відносини у суспільстві як саморегульованій системі будуть краще врегульовані у тому випадку, коли буде застосоване правило, яке краще враховує існуючу ситуацію, тобто при встановленні якого були враховані якісь особливі обставини, залишені поза увагою при формулюванні загального правила» [14, с. 203]. Далі Мірошніченко А. М. робить висновок про те, що для визнання норми спеціальною слід відповісти на запитання про те, чи виправдане встановлення спеціального положення якимись особливими мотивами. Зокрема, автор рекомендує положення ст. 290 ГК, що передбачала нотаріальну форму договору оренди землі (на цей час вона із цього Кодексу виключена), вважати загальною порівняно із відповідною правовою нормою, встановленою Законом «Про оренду землі», хоч норма, що формулюється в ст. 290 ГК за колом відносин, що нею регулюються, є, «поза сумнівом», спеціальною. Отже, автор виокремлює спеціальні норми і за критерієм кола відносин, що ними регулюються, і за критерієм «цілей вирішення колізій» [12, с. 203]. У тій же роботі є ще більш чітке виловлювання: «...У спірних питаннях, коли зміст права (як системи) не є цілком зрозумілим, і зокрема, коли не очевидно, який із двох колізуючих приписів слід застосовувати, зміст права слід з'ясувати, а колізію – вирішувати, виходячи із уявної волі абстрактного «правильного» законодавця, задаючи собі питання «як буде краще» [12, с. 218].

На нашу думку, використання для виявлення спеціальних норм критерію «цілей вирішення колізій» є повністю неприйнятним. Цим пропонується суб'єктам тлумачення, зокрема судам вмішуватись у прерогативи законодавчої гілки влади – робити висновок про те, що встановлення спеціальної правової норми не виправдане особливими мотивами, визнавати таку норму загальною з метою уникнути її застосування до певних правовідносин. Не варто було б навчати суб'єктів правозастосування діяти *contra legem* і мимохідь ускладнювати вирішення і без того складної проблеми виявлення загальних і спеціальних правових норм.

Але прибічником вирішення колізій з урахуванням потреби кращого врегулювання суспільних відносин є не тільки Мірошніченко А. М. Зокрема Андрейцев В. І. стверджує, що колізії в законодавстві дають підставу для альтернативного вибору найбільш зручної, «сприятливої» норми у процесі вирішення конкретної справи [13, с. 6]. При вирішенні колізій, як видається, суб'єкт правотлумачення чи правозастосування не має будь-якої альтернативи, якщо тільки він не посягає на прерогативи законодавця.

Виявлення загальних і спеціальних норм – це суто логічна операція, при здійсненні якої ніяк не можуть враховуватись міркування доцільного (виправданого) вре-

гулювання суспільних відносин. Це не означає, що на стадії правозастосування не можна брати до уваги такі чинники як справедливість і розумність. Але їх врахування при правозастосуванні можливе в рамках застосування принципу верховенства права. Проте і принцип верховенства права не може занадто часто підмінювати конкретні законодавчі положення. Зокрема, якби ст. 290 ГК не була виключена із цього Кодексу, вона б не могла не застосовуватись із-за того, що вона встановлює менш доцільну правову норму, що вимагає нотаріального посвідчення договору оренди землі, ніж Закон «Про оренду землі», який такого посвідчення не передбачає. Врешті-решт швидкість, з якою законодавець поширює вимоги про нотаріальне посвідчення документів, наближається до швидкості поширення епідемії і не судова гілка влади повинна протистояти цій епідемії, як вона не повинна протистояти росту цін на нотаріальні послуги. Ці задачі мають вирішуватись відповідними гілками влади. То – погано, що безпідставно (із соціально-економічної точки зору) законодавець вимагає від громадян та юридичних осіб нотаріального посвідчення документів, але і порушувати фундаментальний принцип організації державної влади суди не вправі, тим більше нещиро застосовуючи при цьому суто техніко-юридичний інструментарій, що призначений для логічного опрацювання нормативного тексту. Наука повинна служити істині. Отже, вона повністю підкоряється логіці. Тому науковець не повинен ховатись за техніко-юридичні інструменти, він повинен щиро визнати спеціальними ті правові норми, що насправді є такими, а потім, якщо це необхідно, шукати за допомогою принципу верховенства права шляхи уникнення прийняття безглузлого рішення.

Викладене дає підставу для висновку про те, що виокремлення загальних і спеціальних норм господарського права здійснюється за допомогою суто логічних засобів роботи з нормативними текстами. Використання для таких цілей чинника доцільності врегулювання господарських відносин не відповідає логіці законодавства. Критерієм поділу норм господарського права на загальні і спеціальні є сфера їх дії, що може бути визнана гіпотезою правових норм у широкому її розумінні.

Подальші дослідження проблеми поділу норм господарського права на загальні і спеціальні повинне вестись у напрямку виявлення співвідношення спеціальних норм, що виокремлюються за критерієм широти гіпотези, і спеціальних норм, що прямо чи опосередковано визнаються такими законом.

Список літератури

1. Васьковський Е. В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов / Е. В. Васьковский. – М. : ЦентрЮрИнфоР, 2002. – 508 с.
2. Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм / П. Е. Недбайло. – М. : Госюриздат, 1960. – 512 с.
3. Черданцев А. Ф. Вопросы толкования советского права / А. Ф. Черданцев. – Свердловск, 1972. – 190 с.
4. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: В 4 т.– К. : Юридична книга. – . –
- Т. 4. Методологія тлумачення нормативно-правових актів. – 2008. – 848 с.
5. Подцерковний О. П. Загальні і спеціальні норми: проблеми виявлення та вирішення конкуренції / О. П. Подцерковний // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 6. – С. 34-43.

6. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України: Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07.04.2008 № 01-8/211 // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 3. – С. 45-66.
7. Философский энциклопедический словарь. – М. : Советская Энциклопедия, 1983. – 840 с.
8. Бедей М. І. Проблеми визначення правової природи господарсько-договірних правовідносин / М. І. Бедей // Проблеми законності. – 2007. – Вип. 91. – С. 68-74.
9. Віхров О. Щодо співвідношення Цивільного і Господарського кодексів України / О. Віхров // Право України. – 2003. – № 10. – С. 135-139.
10. Проблемні питання у застосуванні Цивільного і Господарського кодексів // [За ред. А. Г. Яреми, В. Г. Ротаня]. – К. : Реферат, 2005. – С. 7-38.
11. Иконническая И. А. Новый Земельный кодекс РФ: проблемы применения / И. А. Иконническая // Государство и право. – 2003. – № 5. – С. 101-107.
12. Мірошниченко А. М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні / А. М. Мірошниченко. – К. : Алерта, 2009. – 268 с.
13. Андрейцев В. І. Колізії як початкова передумова кодифікації екологічного законодавства / В. І. Андрейцев // Колізії в законодавстві України: проблеми теорії і практики. – К. : Генеза, 1996. – С. 57-60.

Коваль В. Н. Общие и специальные нормы хозяйственного права / В. Н. Коваль // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2010. – Т. 24 (63). № 1. 2011. – С. 80-89.

Правило о преимущественном применении специальных правовых норм является общепризнанным как в теории, так и в практике правоприменения. Критерием деления правовых норм на общие и специальные выступает сфера их действия. Правовая норма, имеющая более узкую сферу действия, является специальной, а правовая норма, регулирующая более широкий круг отношений, является общей. Нормы, устанавливаемые Хозяйственным кодексом и регулирующие имущественные отношения в сфере хозяйствования, являются специальными по отношению к нормам, установленным Гражданским кодексом и регулирующим те же отношения.

Ключевые слова: общая правовая норма; специальная правовая норма; гипотеза; род; вид.

Koval V. General and special rules of commercial law / V. Koval // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2011. – Vol. 24 (63). № 1. 2011. – P. 80-89.

Rule on the preferential use of special law is widely recognized both in theory and practice of enforcement. The criterion for the division of law in general and special acts, their sphere of action. A rule that has a narrower scope, is special, and the legal rules governing a wider range of relationships, is common. The rules of the Commercial Code and regulating property relations in the field of management, are special in relation to the standards established by the Civil Code and the governing those relations.

Keywords: general legal rule, a special legal rule, hypothesis, genus species.

Поступила в редакцию 12.03.2011 г.